

valóságunk

KERÉKGYÁRTÓ T. ISTVÁN

Zsarnokságtól a szabadságig

„Tudsz a javunkra? Dehogynem.
Csak föl nem sorolom. Mint
ahogy azt sem firtatom, hajdan
milyen lovat akartunk.”

(Vas István)

A Kádár-uralom bukását többféleképp lehet magyarázni. De bárhonnan közelítünk is a kiváltó okokhoz, minduntalan beleütközünk a leplezett diktatúra jellemzőibe, melyek visszavezetnek a gazdaság államosításához, a dirigista irányítási mód elterjedéséhez, az erkölcs etatizálásához, a pártállami szerkezet kialakulásához. E tényeket tagadni, vagy egyszerűen nem

LŐRINCZY ISTVÁN

NÉHÁNY KERÉSETLEN SZÓ A SKÓTSZOKNYÁS FELÜGYELŐ ELÉ.

Egy falevélszemű nyári napon érdekes hírt röpitett világgá a rádió: megbalt egy kisvárosban a skótszoknyás felügyelő... A felügyelő beppje a „skótság” volt: nyilvánvaló, skót szoknyában járt! Az is pokolian tetszett nekem, hogy a skótszoknyás felügyelő nem Skóciában lakott, hanem egy ausztráliai kisvárosban. Azt mondani sem kell, hogy az időközben mintegy száz megfojtott lány ügyében mindig ő vezette a nyomozást, és a tettes sose került kézre – a felügyelő életében – az is teljesen nyilvánvaló.

Ekkor rögtön írógéphez ültem. A skótszoknyás felügyelő miatt.

Sosem irtam krimet, sőt, kínosan ügyelek arra, nehogy véletlenül a tévében megnézzek egyet, kapok is ezért eleget a kislányomtól... A történetet persze, „megcsavartam”. Hogy ki volt a tettes? Döntse el az olvasó. . .

Talán az is elősegítette a kisregény megírását, hogy egyik ismerősöm „ösz-tönzött”: Pista, volt jogász létedre csak össze tudsz hozni egy krimet... Na, megpróbáltam, bár lehet, hogy nem is krimi ez, csak kisregény...

Mindenesetre jó szívvvel ajánlom az olvasóknak, s felbívom szíves figyelmük: ne aggódjanak, szegény Fauna, a regénybeli hullamosó nem kínálja meg önöket angolszalonnával. . . Én pedig továbbra is kínosan ügyelek arra, hogy véletlenül se nézzek krimet a tévében...

→

észrevenni – egyet jelent a történelmi valóság meghamisításával. Az egyén csak partikulárisan állhatott szemben az ideologizált valósággal, s ugyanakkor kezdetben nyílt színvallását, későbbiekben pedig lojalitását kérték tőle számon. Csakhogy hazugságok között élve, a lojalitást mesterségesen fenntartva nemcsak elfojtott elégedetlenségek születtek, hanem – ettől elválaszthatatlanul – büntudatok is. A Kádár János halálával záruló korszak nem egy az egyben hordozza a megtisztulást. Még akkor sem, ha mára világhosszá vált, hogy *egy szűk hatalmi elit önkényének áldozatai vagyunk*. Kettős értelemben is. Mert egyrészt *mindabányan megfosztottak vagyunk*, (materiális, szociális és kulturális szempontból egyaránt), másrészt a lapangó diktatúra időszakában épp a valóság iránti érzékünket vesztítettük el, a manipulatív módszerekkel szembeni ellenállásunkat. Akkor is, ha kivételként található ellenpéldák. Mint – egyebek között – a demokratikus ellenzéké. S az sem lehet igazán meggyőző érv, hogy a hatvanas évekkel kezdődően mégiscsak teret nyert a magánélet szabadsága. Éppen azal, hogy ki lehetett vonulni a mindent megbénító politikai hatalom köréből. Ám arról sem feledkezhetünk meg, hogy az elmúlt három évtizedben a szocialista társadalomban nem volt helye az autonóm magánjogi viszonyoknak, csupán a „közösség érdekében” történő szabályozásnak. És így minden törvény adminisztratív intézkedéssé alakult át, minden törvényesített szabályból – a közérdek felülről meghatározott szempontjai szerint – *ad hoc* intézkedés lett.

A polgári önelvűség szűnt meg, mert a hatalmi direktívák rendszere mindent áthatott. S egyúttal a zsarnokságé, mely ugyan kíméletesebb volt a Rákosi-diktatúrához képest, de valódi szabadságot mégsem engedélyezett. *Hiszen ez a gondoskodó állam princípiumainak mondott volna ellen*. Csakhogy az egyre inkább elhatalmasodó pártállami szerkezetben a „növekvő” életszínvonal nem ellensúlyozhatta azt a deprivalódási folyamatot, amelyből a társadalom többsége vesztesként került ki. Valójában az önkí-

A skótszoknyás felügyelő

I.

Mr. Smollett, a skótszoknyás felügyelő lábait íróasztalán nyugtatva – éppen a helybeli Morning Start böngészte, amikor berontott irodájába Andrews, a segédfelügyelő.

Andrews amolyan gyakornokféle volt Mr. Smollett mellett és kínosan ügyelt arra, hogy a felügyelőt mindig a lehető legalkalmatlanabb időpontban zaklassa. Íme, most is.

– Újabb lányt találtak megfojtva a folyóparton Mr. Smollett! – süvölti a segédfelügyelő.

– Meg is erőszakolták a spinkót? – kérdezi részvétlenül Mr. Smollett.

– Igen uram, ez a századik ilyen eset a környéken, a körzetünkben, és nyoma sincs a tettesnek, sőt a megfojtáson és a megerősokoláson kívül egyéb más nyom nincs – így a segédfelügyelő.

→

zsákmányolás javakban is mérhető különbségeinek megfelelően. Mivel a központtól hatalom eredendő jogként tételezte mindenki „igazságos” helyének meghatározását, illetve a mindenki számára megérdemeltnek ítélt anyagi és kulturális javak elosztását, olyan uralmi szerkezet jött létre, mely céljai érdekében hol az egyének korlátlan kényszerítését, hol csupán „meggyőzését” tette mindennapos gyakorlattá. Az ideológiai eszközök manipulatív használata is ezt szolgálta. Különösen a hetvenes évek közepétől, mikor már nagyjából körülrajzolódott az a – érdekekben, szükségletekben felderengő – társadalmi valóság, melyet racionalizálni kellett, vagy értékekkel felruházni. Azaz a „fejlett szocializmus” építését. Természetesen nem a többség szabta meg a szabályokat, melyeknek – akár individuális céljaink megvalósulása során – engedelmesskednünk kellett, hanem a hatalmi elit. Még pontosabban *a demokratikusan ellenőrizhetetlen párt- és állami oligarchia*. A manipulatív tendenciák a társadalom különböző szféráiban ugyan más és más sajátossággal jelentkeztek, de közös volt bennük a hatalmi-kormányzati kontroll kiterjesztése.

Még akkor is, ha ez az ellenőrzés a „közjó” érdekében történt. Ám – mint utólag tudjuk – a közjó is „osztályszemléletű” kategóriaként jelent meg, s ennél fogva közérdekre hivatkozó uralkodó csoport javát jelentette. A többség pedig (mely érdekei kielégítését az individuális érdekkövetések korlátozásától remélte) a korlátlan kiszolgáltatottságban találta magát, a nevében uralkodó kisebbség érdekeivel szemben. A központi döntéshozatalra hivatottak vagy kiválasztottak *különcéljai* persze hosszú ideig ugyancsak leplezetten jelentek meg. S ebben a leplezettségben a kádári kor tudata is szerepet játszott. Éppúgy hozzájárult a puha diktatúra működéséhez, mint az a praxis, mely – bizonyos hányadában – szabadságjogokat is hordozott. Csaknem egyöntetű kognitív és emocionális megegyezés alakult ki arra vonatkozóan, hogy az egyéneknek nem kell külön-külön megállá-

→

– Persze, megint kesztyűben dolgozott a tettes – jegyzi meg Mr. Smollett, a skótszoknyás felügyelő. Majd hozzáteszi: – Az újságban ez már benne van, Mr. Andrews, legközelebb olvassa el a reggeli lapokat, mielőtt jelent nekem...

– Igen, uram – nyöszörgi Mr. Andrews.

– Na, adja ide a sétatálcámat, meg a szalmakalapom, hazamegyek... Ja, és ne feledje, ez ügyben magára bízom a nyomozás vezetését!

– Igen, uram, nagy megtiszteltetés ez nekem – mondja Mr. Andrews.

Így hát a szegény segédfelügyelő kiment a folyópartra, ott a rendőrség már javában helyszínelte és persze, egyetlen nyomot sem talált. A megerőszakolt, megfojtott lány a város hullaházában aludta örök álmát.

Szép, barna lány volt, karcsú nyakán a fojtogatás nyomai, de – mert a tettes gumikesztyűt használt – ujjlenyomat nem látszott a holttesten!

Persze, a hullamos agyalágyultan vigyorogva simogatta a szép, halott lány nyakát: – De szép a hajad, selymes a bőröd – így becézgeti Fauna a halott lányt, miközben lágyan cirógatja a holttestet.

Mr. Andrews ez alatt a folyóparton dühöng: talán egy kóbor szellő pottyantotta ide a megerőszakolt, megfojtott lányt, mert nyom, az nincs, ahogy eddig se volt soha e környéken megerőszakolt és megfojtott lányok hulláin...

Mr. Smollett, a skótszoknyás felügyelő közben hazament, délelőtt két óránál többet sosem dolgozott, otthon zongorája mellé ült, s pajzán kis skót dalt ját-

→

podást kötniük a követendő célokat illetően, az egyéni célok sokféleségének eléréséhez szükséges eszközök vonatkozásában, hanem elegendő, ha alávetik magukat a központi akaratnak. Ez azt jelenti, hogy azon eszme, mely szerint – nyilvánosan nem kimondva – a pártállam feladata a különféle egyéni kívánságok kielégítése, amennyiben megfelelően nagyszámú egyén kívánja ezt, olyan társadalmi feltételek létrejöttéhez vezetett, melyekben szinte minden egyéni cselekedet a „közösségi cél” alapján vált megítélhetővé, illetve az önkényesen meghatározott társadalmi igazságosság elvei szerint.

Még ha utólag is vált nyilvánvalóvá, a kádári korszakban a legnagyobb ellentmondás abból származott, hogy *a társadalmi igazságosságnak a látását sem sikerült kialakítani*. Annyira persze nem volt totalitarisztikus a rendszer, hogy a materiális egyenlőséget megteremtse, s annyira sem volt liberális, hogy az egyének cselekvési szabadsága ellensúlyozhatta volna a társadalmi igazságtalanságokat. Az elvontan érvényesülő jogegyenlőség ehhez nem volt elegendő. Az a kísérlet, hogy az újraelosztás módjaiban az igazságosság szempontjait érvényesítsék, több igazságtalanságot termelt ki az új, képtelen kiváltságok formájában, a mobilitást megbénító bürokratikus akadályok és az egyéni erőfeszítéseket frusztráló hatalmi visszaélések révén, mint amennyivel hozzájárult az egyenlőtlenségek mérsékléséhez. S ha kimondjuk, ha nem, *a lappangó diktatúra időszakában is ugyanolyan erős volt az ellentét az anyagi gyakorlat és az eszmények világa között, mint a Rákosi-terror idején*. Legfeljebb az „ötvenes években” a totális szegénység egyneműsített. De már 1965-től megfigyelhető egy olyan tendencia, mely ezt a társadalmi tényt tudatosan, manipulatív módon akarta eltüntetni. A nagy eszméket hátrább sorolva, a „jólétnek” adott elsőbbséget. Felfedezve egyúttal a *lenini* hagyaték manipulatív kezelésének lehetőségét is: a jelen szükségletei kihívására a bolsevik eszmerendszer érvtárából le-

→

szott a skót zongorán, skótul dúdolva az ismeretlen skót költő dalát:

John Anderson, szívem John,
mikor kezdted velem,
farkad, mint más legényé
felpattant mereven.

(Faludy György fordítása)

Ilyen pajzán dalokat énekelt hát a skótszoknyás felügyelő... A felügyelő nő volt, három fiú apja, egyik fiú vörösebb hajú volt, mint a másik – apjukra hasonlítottak...

Clinker, a legidősebb fiú – mindig oltári dühös volt apjára, amikor az, a „hülye skót dalt” dúdolgatta...

Mind a három fiú rendőr volt, ezt el is felejtettük jelezni.

Mr. Smollett, a skótszoknyás felügyelő felesége nem viselt skót szoknyát, negyvenkét éves volt és nagyon csinos, aki Mr. Smollett tizóraiját: dzsemet, skót vajjal éppen most hozza be.

Azt eddig még nem is mondtuk, hogy a történet természetesen nem Skóciában játszódik, hanem Ausztráliában, egy kisvárosban. Mr. Smollett mániája, a „skótság” – már majdnem az örületbe kergette szép kis feleségét... A felügyelő ugyanis mindig skót szoknyában jár, csak skót whiskyt iszik – víz helyett – és szintén csak skót eredetű ételeket hajlandó magához venni... Kívülről fújja a

→

hetett „racionalizálási” tételket kiemelni a szegénység, a nyomor fokozatos megszüntetése érdekében.

Am ugyanakkor már a „kispolgárisodásról” folytatott polémia felcsillantja a gazdagodás és fogyasztói lét veszélyeit érintő ideológiai érvek törékenységet. Aligha véletlenül. Hiszen a Kádár-uralom idején mindvégig tartotta magát az a meggyőződés, hogy a polgári lét és az idealizált közösségi-társadalmi lét világa között áthidalhatatlan ellentét feszül. *„Polgárosodjatok, de büntudattal!”* Mert a profán polgári életvitel szembenáll a „fejlett szocializmus” eszményeivel. A fokozatosan létrejövő társadalmi egyenlőtlenségek azután szükségképpen profanizálták ezt a kettősséget. *A képmutatás, a látszaterkölc, a szavalt eszmények jelensége átlagos ténynyé válik.* Az ideológia egy része pedig – amely belekerül a hétköznapi életbe – valóban „racionalizálási”, megtévesztési formává változik. Még a második gazdaság tolerálása is a „jóléti” szocializmus elérése nevében történik. S ez a kor egyénei számára természetes követelményként jelentkezik, jóllehet az önkizsákmányolás brutális következményei kezdetben alig látszanak. Egészenben is az ideológia pusztá „racionalizálássá” változott, azaz a marx-lenini idézetek önkényes kiemelésének, taktikai manőverek igazolási alapjává. Az egalitáriánus elv csak annyiban jelentkezett, hogy megpróbálták a társadalmat az elsődleges közösségek mintájára formálni (az egyéneket kizárólag a közösségi célok felé irányítva).

Miközben azonban a politikai hatalom hatáskörébe került az egyének materiális és morális helyzetének a meghatározása, szükségképpen csak az alattvalói tudat és magatartás erősödhetett. A prakticzáló ideológia következményeinek is tulajdoníthatnánk ezt az állapotot. Bármilyen pártállami lépéshez meg lehetett találni azt a tételt vagy jelszót, mely akár az egymásnak ellentmondó akciókat is igazolta. A központi kultúrpolitika dik-tátumai szintén ezt támasztják alá. *A garantált gazdasági létminimumnak*

→

nagy skót író, Tobias Smollett (1721–1771) valamennyi regényét, főleg a Roderick Randomot, de persze, tudja – ugyancsak kívülről – a Humphry Clinkert is!

A fiait is a regények hőseiről nevezte el, Clinker, a legidősebb fiú kicsit szégyenli is apja skót mániáját, de a két kisebbik fiú, Humphry és Roderick, az ikrek észre se veszik apjuk különcégeit, úgy elfoglalja őket a csajok utáni futkosás. Az ikrek igen erőszakos természetűek. Ha nem adja magát rögtön a nő, könnyen odavágnak. Persze, mindenhová együtt jár a két fiú...

Na, Clinker – más. Ő a tiszta szerelmet kedveli, képes egy hétig is udvarolni egy lánynak, de –, ha valaki feldühíti Clinkert, annak isten irgalmazzon! – Clinker a skótszoknyás felügyelő első házasságából született, már harminc körül van, kicsit húzza a bal lábát, egy rögbimeccsen történt sérülés emlékeként. A sérülés Clinker ígéretes sportkARRIERÉNEK vetett véget, viszont megnyitotta előtte a rendőri pályát, amelyet imád, főleg a kocsival történő száguldozásokat szereti benne...

Persze, azért bűnözők is akadnak a kisvárosban!

Itt van például John Happening, ki huligánkodásért már harminchatszor volt börtönben, meg Mel Hijacking is, aki eddig száztíz repülőgépet tértített el, Ausztráliából Szaúd-Arábiába menet. Összesen vagy húsz évet töltött különböző börtönökben, de már tíz esztendeje itthon van: „nyugdíjba vonult”.

Ez a két gaffickó most éppen otthon vigyáz a gyerekekre, amíg az esti ut-

→

a garantáltan minimális szellemi színvonal felelt meg. A korban használatos jelszavak és politikai direktívák az önkényes látszatteremtés eszközeivé váltak. A valódi autonómia, önrendelkezés, szabadság és szolidaritás helyett ezek látszatai teremtődtek meg. Így válhatott a hétköznapi életben általánossá az az *infantilis* magatartás, melynek külsődleges jegyei féltelmetesen hasonlítottak a nyílt diktatúra időszakában megjelenő attitűdökhöz. Az ideológikus tézisek „primer” igazságával ugyan nem sok mindent lehetett kezdeni, de minthogy a valóságos jelenségek elleplezésére szolgáltak (megkérdőjelezhetetlenné téve a kiáltó ellentmondásokat), a tényeket világosan látó egyén is csak büntudatot érezhetett, mivel hihetetlennek tartotta a többség által jónak tapasztalt világot. A „legvidámabb barakk” szindrómája többet fejez ki annál, mintsem első pillantásra hinnenék. A korszak tudatos motívumhordozója volt ugyanis az ezt megtestesítő tünetcsoport. Viszonylagos jólét a környező országokhoz képest, kevésbé szembetűnő áruhiány, nagyobb mozgásszabadság, bezáratlan templomok, hiányzó személyi kultusz stb.

Minderről azért sem feledkezhetünk meg, mert ezek a tények igazolási és igazodási alapul szolgáltak a „még mindig jobb itt, mint másutt” szemlélet elterjedéséhez. Olyan magatartáshoz s tettekhez, melyeknek tartalma, iránya később a becsapottságot, az illúzióvesztést erősítette meg. S ha a különböző életformák erőszakos regulációjáról nem is beszélhetünk, *a szükségletek lágy diktatúrája mégis érvényesült*. Mert az egyének fogyasztási struktúrája, életvitele érzékelhetően korlátok közé volt szorítva. Még az anyagi tevékenység sikerességét is bizonyos szegyenkezéssel kellett megélni. A mindennapi életből hiányzott az az orientációs közeget, mely az egyének tevékenységét vezethette volna. Az állampolgári (citoyen) tudatot sem a független egzisztenciális lét nem erősítette, sem az önelvű, önérvényesítő politikai magatartás lehetősége. A privátszférába való visszahúzódas leg-

→

ca forgatagában feleségeik dolgoznak. Hajnal felé viszont, mikor a dolgos feleségek megjönnek, a két jó haver „bulizni” indul.

Isten tudja csak, ilyenkor mit művelnek.

De szóljunk Mr. Andrewsról is...

Nem túlzottan nagy képességei folytán már tíz éve segédfelügyelő Mr. Smollett mellett. Mind a száz megfojtott lány esetében ő vezette a nyomozást, persze, azért mindig Mr. Smollett írta alá „a tettes ismeretlen, a nyomozás megszüntetve” – sablonszöveget. Bizony, nem valami sikeres nyomozónak számít Mr. Andrews, nem is beszélve Mr. Smollettől. Felettcsik mindkettőjüket bűnözőnek tartják, de nyomok hiányában ők sem tudnak semmiféle eredményre jutni, a lányokat megerőszakoló, majd megfojtó tettes, vagy tettesek kézrekerítésében.

Átlagban minden évben tíz lányt fojtottak meg, ez tíz év alatt, száz áldozatot jelentett. Az volt az örület ebben, hogy nyom maradt. A lányokat gumikesztyűben fojtották meg, és a lányokban semmi közös nem volt, se koruk, se hajszínük, semmi. Talán csak az, hogy valamennyiüket a környéken találták meg, vagy éppen a kisvárosban.

És csak az utolsó áldozat, Ella Kay volt helybeli...

Sok megfojtott lány a környéken lakott, de voltak olyanok is, akiknek lakása az ország távoli vidékein volt, sokat meg azonosítani sem lehetett, iratok hiányában.

→

feljebb pusztá menekülést jelentett a központi hatalom befolyása elől. Ám ha – ennek ellenére – a kádári uralomban mégis megindult a *polgárosodás*, mindenekelőtt annak köszönhető, hogy az emberek egy része mást tudott a világról, mint amit ennek a tudásnak segítségével csinált; és e két egymástól különböző közeg mégis azonossá vált az eredményben. (Elegendő csak a vállalkozási minták és ethosz továbbélésére gondolni.)

Mert ha igaz is az, hogy az „új rendet megteremtteni, megvédeni kívánó politika visszatérően s kíméletlenül támadta a paraszti vállalkozást, mégis, mivel a földtől, mint különleges tőkétől, soha nem foszthatta meg a mezőgazdasággal foglalkozókat, a vállalkozás alapját nem tüntethette el. Igaz, az agrárszférában is ki kellett alakítani az állami akarattal az azt megtestesítő hivatalos munkaszervezetekkel szembeni kijátszási, túlélési technikákat, de ezekbe mégiscsak belenőttek a már meglévő, a vállalkozáshoz nélkülözhetetlen gazdálkodói, munkaszervezési megoldások.” (*Pető Iván: Polgárosodás, restauráció nélkül, 2000, 1989. 8. sz. 6. o.*) A polgárosodó életvitel másfajta jellemzőit is említhetnénk még, melyek ha az autonómiára törekvő magatartások akaratlan következményei is voltak, egyúttal ennek az irányultságnak fontos jelei. Annak ellenére, hogy az önállósodás csupán materiális értelemben igaz, hiszen például a késői Kádár-korszakban szaporodó „vállalkozásokban” a közvetlen haszon, az *azonnali* meggazdagodás jelent meg célként. S ahol a pénzforgalmon belül született meg a haszon, nem pedig a termelés körében. Mondhatnánk: a társadalmi redistribúció olyan körülményei között, melyekben szembeszökően domináns volt az egyéni-erkölcsi érdemeket jutalmazó elosztás.

Csakhogy a pártállami elit uralma addig tűnt stabilnak, amíg kiváltságos kötelességét – az érdemek mérlegelése és értékelése terén – a gazdasági javakkal való jutalmazással támasztotta alá. Az önkényesen meghatározott közérdeknek az individuális szabadság rovására történő érvénye-

→

Mr. Andrewst annyiba se vették, hogy a századik – rossz nyelvek szerint „jubileumi” – lány megfojtása alkalmából készített esti tévébeszélgetésre meghívják. A beszélgetést a közeli nagyváros televíziójában rendezték, s az igen orcátlan riporter csak Mr. Smollett-tal készített interjút, a stúdió goyeni sárga fényvel égő lámpáinak fényében. . .

Itt közöljük az interjú teljes szövegét:

MR. HACK: Kedves nézőink! Szomorú jubileum ez, a mai. A századik fiatal lány teteme fekszik kiterítve a kisváros hullaházában, ezt a lányt is megfojtották és megerőszakolták, ugyanúgy mint elődeit. A gyilkos, vagy gyilkosok most sem hagytak nyomot, ujjlenyomatot. Talán az égből pottyant a megfojtott lány a folyó partjára, avagy talán a földből bújt elő? Ez a gyilkosságsorozat példátlanul áll a világon, és páratlan a kriminalisztikában is, de ez a megtört szülőket persze nem vigasztalja, ők talán bosszúért kiáltanak! Ezt teszik az áldozatok szülei már tíz éve, ám nyoma sincs a gyilkosnak, vagy a gyilkosoknak! Itt van Mrs. Kay, az elhunyt Ella Kay édesanyja, engedjék meg, hogy néhány kérdést tegyek fel neki. – Elnézést kérek, Mrs. Kay, hogy ilyen szomorú apropóból szólítom meg, de mondja el nekünk, hogy mikor ment el otthonról tegnap a lánya?

Mrs. Kay (zokogva): Délután ment el a kislányom, Helga Hendersonhoz, a barátnőjéhez. . .

→

sítése csaknem a nyolcvanas évek elejéig tartott. Ám ahogyan radikálisan csökkentek az elosztható materiális és szimbolikus javak, s vérszeden vékonyodott a korlátozott fogyasztói léthez kapcsolódó legitimációs bázis, a pártállam szerkezetéhez való alkalmazkodás úgy vált egyre ambivalensebbé. S azok az ideológiai-kulturális elvek sem hatottak többé, melyek az embereket belenyugvára, a hierarchikus létforma elfogadására ösztönözték. Nem szólva arról, hogy óhatatlanul kitermelődött egy olyan – a pártállami oligarchiától többé-kevésbé független – réteg, amelyik a maga számára nagyobb szabadságot vagy nagyobb részesedést követelt a gazdasági javak elosztásakor, azon az alapon, hogy tevékenysége nagyobb értéket képvisel. *S éppen az „értékelv” következetlen bevitele az újraelosztási mechanizmusba okozott számos zavart a politikai és a kulturális irányításban.* A kádárizmus reprezentatív ideológusának – Aczél Györgynek – kulturális önkényuralma ehhez meggyőző érveket nyújt. Mint ahogyan a tervutasításos gazdaságirányítási rendszert felváltó „szabályozó és tervalkuk” világának köréből is lehetne bizonyítékokat hozni. Ám ezek az érvek is csupán azt a felismerést szilárdítanak meg, hogy a lappangó diktatúrában egyszerűen nem volt helyük – *Bibó István* kifejezéseit használva – a gazdasági, kulturális és politikai síkon egyaránt tudatos, önálló, szabadságával élni tudó, kiszolgáltatottságot nem tűrő egyéneknek.

Sokkal inkább az alattvalói létet elfogadó személyeknek, akik – melleleg – hamis öntudatban éltek. Csaknem a társadalom valamennyi csoportja a látszólagos biztonság és mobilitás ellenértékeként kapta meg az infantilizálódott életvitel nyugalmit, a korábban megvalósíthatatlan anyagi gyarapodás „esélyeit”. Mint utólag látható, ezek az esélyek nem álltak másból, mint az önkizsákmányolásra épülő fogyasztási célzatú felhalmozásból. De ebben a magatartásban és látszólagos autonomitásban az az ördögi, hogy az egyének az így megnyíló esélyeket önmegvalósításuk feltételeinek

→

Mr. Hack: Hol lakik ez a Helga Henderson?

Mrs. Kay: A városunk szélén. Este nyolcra vártuk haza a kislányunkat, mert ilyenkorra már mindig otthon volt, de most nem jött, telefonáltunk a barátnőjének, azt mondta Helga, hogy tőlük már hét óraker elment Ella... Rögtön telefonáltunk a rendőrségre, de ott azt mondták, hogy várjunk még, hátha megérkezik... Aztán reggel, az újságból megtudtuk a szörnyű hírt...

Mr. Hack: Férfi barátja volt a lányának, Mr. Kay?

Mrs. Kay: Mindenhová a barátnőjével járt, nem volt férfi barátja, még udvarlója se, pedig nagyon szép kislány volt. Jövőre lett volna húszéves, (zokog, elvezetik)...

Mr. Hack: Most pedig engedjék meg, kedves nézőink, hogy megszólaltassuk Mr. Smollett felügyelőt, a város nyomozóhatóságának vezetőjét... Mr. Smollett csodás skót szoknyájában ekkor leült a tévékamerák elé. – Kedves felügyelő úr! Ne vegye személyeskedésnek, de megkérdezem még most, a szomorú témájú beszélgetés elején, miért visel ön skót szoknyát?

Mr. Smollett: Apám a melbourne-i egyetemen, a skót tanszék vezetője volt, tőle örököltem a skót hagyományok szeretetét...

Mr. Hack: Mióta dolgozik felügyelő úr a kisvárosban?

Mr. Smollett: Huszonöt éve vagyok itt a nyomozóhatóság vezetője.

Mr. Hack: Mi a véleménye a mostani szörnyű bűnettről és az egész bűncselekmény-sorozatról?

→

vélhették. Mert minduntalan találtak megerősítő példákat. Csakhogy éppen ennek az életszempléletnek lett a következménye, hogy a szellemi és kulturális javakban való részesedés iránti vágy fokozatosan visszaesett. *A gazdasági javak megszerzésének mindent alárendelő életcélok ezt nem is tették lehetővé.* Mint tudjuk, a tudás hatalom, a nem-tudás viszont az alávetettség egyik előfeltétele. Az egyéni választás szabadságáról és autonómiájáról az elmúlt időszakban ezért sem beszélhetünk. A monolitikus hatalom a kultúra pluralitását sem tűrte meg, s még kevésbé a demokratikus nyilvánosságot. A bürokratikus titokzatosság, az elhallgatott tények szövedéke 1956 után is tovább élt. A nagyrészt pártállami kontroll alatt levő közoktatás és közművelődés ugyancsak az egész nemzet szellemi formálása fölött hatalmat képviselő csoportnak kedvezett.

A nyilvánosság irányítása, a figyelem elterelése, a mesterségesen alakított tények látványos propagálása mindezt megerősíti. Am a manipulált tények és az állampolgári tudat *egyoldali* fejlődésének cinkos összjátéka fokozatosan készítette elő a rendszer bukását. S mivel a társadalom egészének és részterületeinek integrációs mechanizmusa – épp az önszabályozó feltételek hiányában – mindinkább működésképtelenné vált, többé nem lehetett fenntartani azt a látszatot, hogy a „dolgok jól mennek”. Még ha az újra és újra elővett szocialista alapelvek táplálták is a meggyőződést a rendszer reformálhatóságát illetően. De miután az olyan alapelvek is, mint az állami tulajdon elsőbbsége, a munkásosztály vezető szerepe öngigazoló, manipulált tényekre épültek, az a *paradox* helyzet alakult ki, hogy ami igazolta a hangoztatott tételt, az tűnt a valódiabb valóságnak. Ami elmentmondott neki, az vagy nem létezett, vagy „másodrendű” valósággá változott. A kádári korszak tragikus bűne a *töredékes tényszerűsége*n alapuló *önáltatás* kiépítése, mely szerint a társadalomban nem léteznek olyan területek, melyeket ne lehetne határozatokkal, direktívákkal javítani és tö-

→

Mr. Smollett: Sajnos, a tények, azok tények. Ez a századik lány, akit meg-erőszakoltak és megfojtottak... Azt se tudni, hogy egy tettes van, vagy esetleg több is létezik! A nyomozást természetesen most is nagy erővel folytatjuk, de meg kell mondanom, hogy nyomok – most sincsenek...

Mr. Hack: Már elnézést, de fel kell tennem egy rendkívül indiszkrét kérdést a felügyelő úrnak!

Mr. Smollett: Tessék, uram, legyen indiszkrét.

Mr. Hack: A tettes, vagy tettesek ugye gumikesztyűvel fojtják meg a lányokat, így ujjlenyomat nincs, de melyek a nemi erőszakra utaló nyomok?

Mr. Smollett: Az eltépett női alsóneműk, meg a nemi erőszak orvosiilag megállapított és megállapítható nyomai, uram!

Mr. Hack: Miért nem hagy a tettes, vagy tettesek sosem nyomot?

Mr. Smollett: Ha én ezt tudnám, uram, én volnék az atyaúr isten (derült-ség).

Mr. Hack: Csak még egy kérdést, felügyelő úr!

Mr. Smollett: Állok a kivégzőosztag elé, csak tessék...

Mr. Hack: Most ki vezeti Ella Kay meggyilkolása ügyében a nyomozást?

Mr. Smollett: A helyettesem, Mr. Andrews vezeti a nyomozást Ella Kay ügyében.

Mr. Hack: Miért nem Ön vezeti a nyomozást, Mr. Smollett?

→

kélekesíteni. S ez vezetett ahhoz, hogy még a demokratizálást is tovább akarták tökéletesíteni. Holott a per excellence demokratikus viszonyok hiányoztak.

Nem csupán eszmetörténeti szempontból lenne érdekes újlag elemezni az egyes kongresszusi határozatokat. Mindennél meggyőzőbben bizonyítaná, hogy a határozatok nagy része azokat a preparált tényeket tartalmazta, melyeket az előző direktívák már alkalmassá tettek a megmerevített formulák igazolására. Ebben a szellemi klímában egyszerűen politikai vétségnek számított észrevenni bizonyos – a hivatalos értékelésnek-direktívának ellentmondó – jelzéseket. S a többnyire ellenzékiinek tartott vétségek-ből lassanként a meggyőződés fetiszizált formája alakult ki. Az „igazi” meggyőződés nemcsak a fentről kapott értékelés differenciálatlan elfogadásával lett azonos, hanem kialakított egy olyan belső hamis tudatot is, melynek következtében az egyes ember önmagát tartotta bűnösnek, ha netán észrevett a hivatalos értékelésnek ellentmondó jelzéseket. A tulajdonosi birtoklás vagy a társadalmi biztonság szűk látókörébe beleragadt szemléletmód következtében *a lappangó diktatúra valósága egyszerűen „eltűnt” a közélet cselekvőinek szeme elől.* Legalábbis egy ideig. Mert ahogyan Szelényi Iván írja: „a hatvanas évek közepétől – a kádárizmus legsikeresebb, mert kompromisszumokra leginkább hajlamos évtizedében – azonban egy csendes forradalom kezdődött el. A társadalom ellentámadásba lendült: a csaknem két évtizeddel korábban félbeszakított polgárosodási folyamat újraindult. Ezt a csendes forradalmat a magyar társadalom milliói vívták, szürke hétköznapiakban”. (*Szelényi Iván: A magyar polgárosodás esélyei.* Hittel, 1989. 18. sz. 11. o.) Nem fogadva el a manipulált tényeket,

→

Mr. Smollett: A nyomozás gyakorlati irányítója nálunk mindig a helyetese, Mr. Andrews, de az elvi irányítást én végzem!

Mr. Hack: Van valami konkrét elképzelése, Mr. Smollett, a mostani bűncselekmény kapcsolatban?

Mr. Smollett: Igen, van konkrét elképzelésem, ezt azonban a nyomozás érdekében nem közölhetem a nyilvánossággal. . .

Mr. Hack: Köszönöm az értékes beszélgetést, Mr. Smollett!

– Hát ez volt az interjú Mr. Smollett felügyelővel.

A tévéinterjút otthon együtt nézte a Smollett család. Humphry és Roderick sörözgetve szemlélték az adást, Clinker nem ivott, igen rosszkedvűen figyelte apját a televízióban. Mrs. Smollett a szobájában nézte az adást, utána lefeküdni ment. Mr. Smollett a tévébeszélgetést követően Buickján hazahajtott a kisvárosba. Amikor hazaért, levette csinos skót szoknyáját, felvette pizsamáját, lefekvéshez készülődött, s a két ikret leszidta, mert a rengeteg sörösüveget az asztalon hagyták, Clinkerre rá se nézett, bement a feleségéhez.

Mrs. Smollett talán már aludt is a franciaágyon. . .

Nagy volt a csend, félóra is eltelt, aztán Mr. Smollett lihegése, majd Mrs. Smollett halk sikolyai hallatszottak. . . Aztán csak Mrs. Smollett hangja szípozott a csendben: – Legényfiam vannak és minden évben küretem van. . . Csak a fiúk meg ne tudják, nem mernék a szemük elé kerülni. . . Pont nekem

→

s mind nagyobb érzékenységgel figyelve az adott társadalmi valóság tényleges összefüggéseire.

A nyílt diktatúra felszámolása után nem lehetett ugyanis olyan elszigetelt vagy mesterséges integrációkat létrehozni, melyekbe az emberek végképp bezáródtak volna. S ebben az is szerepet játszott, hogy a kompromisszumokra hajló kádárizmus nem tudta elvégezni az egyéni autonómia teljes felfüggesztését. Ugyancsak Szelényi Iván szóhasználatával élve: az államgazdaság melletti-alatti-feletti, de már bizonyos szempontból önálló polgári lét csirái múlhatatlanul életre keltek. S ezzel egyidejűleg kialakult *egy sajátos citoyen háttértudat, mely a cinizmus modus vivendijében éppúgy megjelent, mint a kétely, a gyanakvás formájában*. Az 1988-as esztendő politikai földindulásához ez a körülmény is hozzájárult. Mind nagyobb számban sejtették meg az emberek, hogy „valami nem stimmel”, s már a nyugalmas és türelmes rezsim látszatát sem voltak képesek elfogadni. Jóllehet a társadalmi értelemben vett másként gondolkodáshoz – egy szűk értelmiségi rétegtől eltekintve – hiányoztak a megerősítő feltételek. A kölcsönös bizalom és szolidaritás igazából létre sem jövő feltételei fokozatosan eltűntek az egyre korruptabbá váló állami és pártbürokrácia szorításában. Nyomtalanul szétfoszlottak azok az illúziók is, melyek a „szocialista jólét” eléréséhez tapadtak. Újabb és újabb zavaró tények kerültek – csaknem a nemzeti identitás erősödésével párhuzamosan – felszínre. S mivel a párt- és állami oligarchia nem csupán ideológiátlanságával tért el sztálinistái elődjétől, de életstílusában is, az állampolgári lojalitás fenntartása egyre nagyobb gondot jelentett.

S minél diszfunkcionálisabbá vált a kádárizmus legitimációs bázisa, annál nagyobb feszítőerőt képviselt. A puritánságot és munkásethoszt egy ideig valójában már csak Kádár János testesítette meg, melyhez ugyan ke-

→

kellott ilyen férjet kifognom, mint te, hogy még ötvennégy éves korod ellenére is minden éjszaka, meg hajnalban is, amikor hazajössz. . .

Mr. Smollett reggel irodájába hajtott Buickján, aztán Andrewst behívatta. – Nézte a tévéinterjút? Milyen voltam? – kérdi Mr. Smollett.

– Remek, uram, kifejezetten remek – mondja közönyösen Mr. Andrews. – Pazarul kiosztotta a felügyelő úr azt a pofátlan Hacket. . . De uram, mi az a konkrét elképzelése, amit a tévében említett? – kérdi Mr. Andrews.

– Hallgassa ki Faunát, a hullamosót, maga kis kíváncsi. . . Induljon most rögtön a hullaházba. Kérdezze meg a hullamosót, hogy hol volt tegnapelőtt éjszaka, érit? Utasítom! Aztán kerítse elő Mel Hijackinget és John Happeninet, a közrend háborgatásáért tartóztassa le, hozza ide a két jómadarat. . .

– Rögtön indulok, uram – feleli a készsleges segédfelügyelő.

– Kövessük most nyomon Mr. Andrewst, amint kis Buickjával komótosan hajt a városi hullaház felé, amit jobb helyeken morgue-nak írnak és morgnak ejtenek.

Mr. Andrews egyébként nőtlen, szereti a Verdi-operákat, meg a francia osztrigát, nem dohányzik, nem iszik sokat, és egyedül takarít otthon. – Igen, és van három fehér papagája, egy macskája, de ezeket sosem ereszti össze. . .

A hullaházban piszokhűvös van, úgyis mondhatni, hogy hullahideg. Fauna a kis asztal mellett ül, az előtérben: kenyeret eszik angolszalonnával.

→

vesen viszonyultak cinizmussal, de önmagában mégsem volt elegendő a kikezdetlenség fenntartásához. *Mert a rendszer válsága egyre nagyobb mértékben kiteljesedett.* A legnehezebb helyzetbe ugyanakkor azok a társadalmi csoportok kerültek, akik Kádár János halálával hitüket is elvesztették. A hosszú ideig elleplezett ellentmondásokkal akarva-akaratlanul szembesülniük kellett. Ha másként nem, az egzisztenciális bizonytalanság és elszegényedés növekvő félelme következtében. S ezzel önbecsülésük is napról napra labilisabbá vált. Vagy megpróbálták együtt élni ezzel a tehertétellel, vagy magát a meggyőződést hagyták cserben. S inkább az utóbbi lett általános. Az infantilizált állampolgár szükségképpen válaszreakciójaként, melynek persze súlyos következményei vannak. Hiába szűnt meg a lappangó diktatúra, az ez évtől kiteljesedő „csendes forradalomban” az egyéni és a társadalmi emancipálódás nem egymást erősítve megy végbe.

A materiális és a szellemi szűkösség (atrófia) viszonyai között, az alattvalói létből alig kilépő állampolgárok számára az önkifejezés, az alkotó tudásvágy, a személyiség szabad döntéseinek tisztelete, a különféle élettervek elfogadása korántsem természetes szükséglet. A kollektivisták kívülről irányítottágnak még számos korlátjával kell számolnunk. Hiába oldódik a hatalmi hierarchia merevsége, hiába szaporodnak az alapvető szabadságjogok s a politikai participáció esélyei, *az embereket nem lehet kényszeríteni arra, hogy szabadok legyenek.* A gazdasági, szociális és kulturális egyenlőtlenségek létrejött szélsőségei között a társadalom többsége biztos állásra, tűrhető munkaviszonyokra, ésszerű bérekre törekszik. Ám ezeket a nyilvánvaló emberi igényeket mégsem szabad fetisizálni. A hiány viszonyai között minden szempontból szükségszerű törekvések. Legfeljebb a szabadság ellenében nem lehet kijátszani őket. A jólét és a szabadság

→

A halottak az úgynevezett nagyteremben fekszenek. Ez egy ajtón át közelíthető meg az előtérből, ahol most Fauna kihallgatása is folyik. Mr. Andrews leül egy kopott, csikorgó székbe, Faunával szemben.

Mr. Andrews: Izlik a szalonna, Fauna?

Fauna: Jó kis kaja ez, felügyelő úr, nem kér egy falatot? Na, csak egy katonát, felügyelő úr. . .

Mr. Andrews: Kösz, nem kérek, reggeliztem már. . .

Fauna: Kérjen mán, csak nem utálja, megmostam a kezem, ne féljen, amikor kijöttem a hóttaktul.

Mr. Andrews: Példás higiénia Fauna, de nem kell a szalonna. Mondja csak, Fauna, maga szereti a holtakat simogatni?

Fauna: Nem mindegyiket, uram! A folyós húsú, kövér asszonyokat egyáltalán nem szeretem simogatni. . .

Mr. Andrews: Na, de a szép, fiatal lányok, például akit tegnap reggel hoztak be, csak érdeklik, nem? Simogatja őket, vagy mást is csinál velük?

Fauna: Asztat én nem mondom el – mondja vigyorogva Fauna.

Mr. Andrews: Jól van, Fauna! Azt a szép kislányt, akit tegnap reggel hoztak be, ismerte?

→

ugyanis nem állíthatók szembe egymással. S ahogyan Bibó István írja: „harcolni nem az ellen kell, hogy a létrejött társadalmi reform állandó intézményekké, jogintézményekké, szükség esetén jogszabályokká, kényszerítő szabályokká, tilalmakká lesz; harcolni az ellen kell, hogy uralmi góccok jöjjenek létre”. (Bibó István: Az európai társadalomfejlődés értelme. In: Válogatott tanulmányok. Bp. 1986. Magvető K., 92. o.) A morálisan válalt vagy immorálisan termelt szociális, kulturális és politikai korlátok feloldásáról van szó, melyeket a kádárizmus elleplezett.

Az autonóm egyének szabad kooperációja azonban csak akkor alakulhat ki, ha az önvizsgálatot, a félmúlt őszinte feltárását mindenki elvégzi, a „mindig tudtam” nemcsak morális önáltatás – természetesen az is –, hanem az önfelmentés igazolása. Ugyanakkor az állampolgári *önbecsülés* visszaszerzéséről is szó van, s ekképp a személyiség tiszteletéről, az „irigység demokráciájának” felszámolásáról. Vagyis – az iménti bibói gondolatmenetet követve – „nem szabad szem elöl téveszteni minden társadalomreform végső célját, a kölcsönös szolgálatok társadalmát, ahol nincs technokrata, technikai uralkodó, nincs élcsapat, nincs semmiféle oligarchikus uralmi igénnyel rendelkező társadalmi csoport hanem vannak kölcsönös szolgáltatók, amiben az a szolgáltatás, amit egy társadalomszervező nyújt, nem kap nagyobb erkölcsi súlyt – bármennyire is nagyobb a kiterjedése és a jelentősége –, mint az a szolgáltatás, amit az ún. egyszerű ember a maga hivatása körében nyújt, és nem ad a kettő különböző emberi rangot”. (I. m. 92. o.) Csak így képzelhető el az alávetttség, a hierarchikus emberi tudat gyökeres felszámolása, melyhez a *szabadságintézmények fokozott működése adja az alapot*. S a társadalmi együttműködés új minősége is ennek alapján kristályosodhat ki.

→

Fauna: Láttam többször az utcán, de nem tom, hogy híjják. . .

Mr. Andrews: Tegnapelőtt éjszaka itt nem égett a villany, maga nem volt itt!

Fauna: Igen, uram, este bezártam az épületet, oszt elmentem, csak reggel hatra kellett hogy visszajöjjek, addig az öreg Hopkins vót itten, az éccakai ör. . . Ű veszi át iccaka a hóttakat!

Mr. Andrews: Maga, mióta dolgozik itt Fauna?

Fauna: Tíz éve, uram!

Mr. Andrews: Ahá, és mindig elmegy este, reggel meg visszajön, igaz?

Fauna: Igaz, felügyelő úr! De kapjon mán be egy falatot a szalonnából, esküszöm megmostam a kezemet a szép hótt jány simogatása után. . .

Mr. Andrews: Már mondtam, hogy nem kell, azelőtt hol dolgozott maga, Fauna?

Fauna: Jazzdobos voltam egy sidney-i bárban. . .

Mr. Andrews: Hogy került ide?

Fauna: Elromlott az ütemérzékem, felügyelő úr. . . Meg osztán a hullamosó szakma – tudja uram, nagyon nyugalmas, jól is jövedelmez, mer a hozátartozók tejelnek, mint a veszett, az öltöztetésért, meg a mosásért. . .

→

Az egyének autonómiáját tiszteletben tartó kölcsönös szolgálatok világát persze nem kell misztikus fátumként értelmezni. Nem csak azért, mert „mozgó kategória”: bizonyos helyzetekben, bizonyos karaktertulajdonságok birtokában – akár a körülmények, akár más indítékok nyomása alatt – ki is lehet belőle lépni. (Vállalva a következményeket.) Sokkal inkább olyan társadalomszervező erőként (paradigmaként) kell felfognunk, mely szabadságunk, individuális racionalitásunk és erkölcsi természetünk kiteljesedéséhez járul hozzá. Egyszersmind kizárja a társadalmi viszonyok – s benne: a politikai viszonyok – monolitizálódását. A lappangó diktatúra időszakára olyan társadalmi mozgástér volt jellemző, melyből vagy egyáltalán, vagy csak kivételes helyzetekben – a hősiesség árán – lehetett kimozdulni. Mint ahogyan működési elveinek immoralitását felismerni, egyáltalán: posztsztálini jegyeit átlátni rendkívül kényelmetlen, esetleg veszélyes is volt. De miután a kádári uralomnak vége, a társadalom *valamennyi* tagján múlik, hogy a szabadság törvényei szellemében fejti-e ki tevékenységét; a külső és belső függetlenség, illetve emancipáltság olyan életformáját teremtve meg, *mely nem a fennálló renddel áll szemben*. Mert ez a rend maga is az életformák sokszínűségét, az igazságosság elveit kielégítő intézmények működésén, a különféle politikai, vallási, filozófiai meggyőződések kölcsönös tiszteletben tartásán, a különböző politikai törekvések megengedésén, az egyenlő gazdasági, kulturális és politikai esélyek fokozatos megteremtésén alapul. Azaz a visszanyert és újraépítendő szabadság lehetőségén.

→

Mr. Andrews: A fene, micsoda nagy mancsai vannak magának, Fauna. Aztán húz gumikesztyűt, amikor a hullákat mossa?

Fauna: Én még télen sem viselek kesztyűt, felügyelő úr, de a hullamosáshoz, ahhoz kötelező a gumikesztyű...

Mr. Andrews: Remek, Fauna, remek... A gumikesztyűket haza is szokta vinni?

Fauna: Volt már, hogy elvittem innét a gumikesztyűket, megmutatni a kocsmába, azoknak a krapekoknak, akikkel inni szokok...

Mr. Andrews: Volt már maga büntetve, Fauna?

Fauna: Verekedésért ötször, felügyelő úr! De mindig engemet támadtak meg, idiótának csúfoltak, hát egy kicsit megruháztam az ürgéket, mindegyiket a mentő vitte el.

Mr. Andrews: Oké, Fauna! Tegnapelőtt este hány órákon ment el innen?

Fauna: Este, nyolckor mentem el.

Mr. Andrews: Hová ment innen, Fauna?

Fauna? Hazamentem anyámhoz, reggel meg jöttem vissza, de akkorra már itten vót ez a szép kisjány... meghóttan, a szegény.

Mr. Andrews: Van magának nője, Fauna? Már úgy értem, hogy azokon kívül, akik itt fekszenek?

→

Főlegyenedünk

Elemzési kísérlet 1956. december 8-ról

A Palócföld tavaly októberi számát nyugodtan nevezhetjük tematikus számnak: hiszen kétharmada 1956 Salgótarjánjáról szól, a december 8-i vérengzésről, a nyomában végigsőprő bünbakkeresésről és bosszúról. Ilyen átfogó és hiteles összeállítást, noha az állítások egy töredéke nem egészen fedi a valóságot, de kellő számú és megfelelő források híján, legtöbbször pusztán az emlékezésekre hagyatkozva, (ez természetes), még nem forgathattunk.

Írásom kapcsolódni kíván eddigi ismereteinkhez, részben megerősítve, részben cáfolva azokat, vagy új megvilágításba helyezve egyes személyeket és eseményeket, továbbá – szándékom szerint – új adalékokkal igyekszik szolgálni.

*

Ma már egyértelműen tisztázott, de még vannak akik nem fogadják el, hogy mindaz, amit sokáig az 1956. december 8-i salgótarjáni, megyetanács és megyei rendőrség előtti sortűzről írtak és mondtak, alapvetően hamis. A hamisítás egyébként már közvetlenül az események után elkezdődött. Erről a megyei rendőrkapitányság és a szovjet katonai parancsnokság röplapja általában ismert (részletei megjelentek az 1970-es kiadású Nógrád megyei bányász-munkásmozgalom története című könyvben). Eszerint a tüntetők nem enge-

→

Fauna: Nem kell nekem egy se, ott kint, mert mind kurva. . .

Mr. Andrews: Maga tegnapelőtt éjszaka nem volt otthon Fauna, mert az anyját már kihallgattam. Na, mondja csak, hol volt maga tegnapelőtt éjszaka?

Fauna: Hát jól van, tegnapelőtt iccaka jól betűrülköztem, osztán részegen elaludtam a parkban, oszt a folyóparton tértem hajnalba magamho. . . Csak szégyelltem ezt elmondani. . .

Mr. Andrews: Hol vette a piát, és mit vett, Fauna?

Fauna: Hát a „Kvékerben”, a kocsmában vettem egy üveg vizskit, na.

Mr. Andrews: Hogyan került a folyópartra, Fauna?

Fauna: Először a parkban iszogattam, na, osztán elálmosodtam, felkeltem, mentem a fejem után, osztán a folyóparton ébredtem fel hajnalba.

Mr. Andrews: Semmi baj! Fauna! Délben majd eljövök még. Most megyek, igyekezzen a halottaihoz, mert már biztosan unatkozik az a szép lány ott bent, maga nélkül.

Dél körül Mr. Andrews már „begyűjtötte” Mel Hijackinget és John Happeninget. A két jómadár önérzetében megsértve egyfolytában tiltakozik.

– Mivel gyanúsítanak bennünket, Andrews? Azt hiszik ránk kenhetik a kis spinkó megfojtását – üvölti Hijacking.

– A kurva anyjuddal szórakozzanak – kiabál Happening.

→

delmeskedtek a békés elvonulásra történő felszólításnak, „... az ellenforradalmárok a karhatalmi szervekre tüzet nyitottak és kézigránátot dobtak. Ennek következtében, a szovjet és a magyar karhatalmi szervek kénytelenek voltak tüzzel válaszolni...”

A közlés valóságtartalmát nem vizsgálták több mint harminc éven át, és nem tájékoztattak arról sem, hogy a röplapot konkrétan kik fogalmazták, nyomtatták és melyik nyomdában. Nem világos az sem, miként készült el az események után két-három órával, hogy kora délután már terjeszteni lehetett.

Ugyanakkor a megyei pártbizottság Nógrádi Rádiója már a déli órákban beolvasott, a megyei pártarchívum tanulsága szerint, egy hosszabb terjedelmű és hasonló szellemű szöveget. A háromoldalas „agitka” első lapjára ceruzával írták: többször közölje a rádió, mint az MSZMP közleményét. Íme néhány részlet belőle: „Salgótarján dolgozói! A mai napon, a rendőrségi szervek törvényes eljárást alkalmaztak olyan felelőtlen egyénnel szemben, akik...” a népi demokráciával szemben ellenséges röplapokat terjesztettek és sztrájkra buzdítottak. Majd leírják, hogy a Megyei Munkástanács, a fogva tartottak kiszabadítása érdekében, az utcára kényszerítette a bányák és az üzemek munkásait, becsületes férfiakat és nőket. A magyar és a szovjet katonai vezetők feloszlátási felszólítása eredménytelen maradt, mert: „... a tömegben levő fasiszta ellenforradalmi elemek durva kiabálásaikkal, fenyegetőzésekkel megakadályozták azt. Később a város északi irányából újabb csoport közeledett. A közeledő csoportból aljas provokátorok, a Magyar Karhatalmi Egységekre, a Szovjet Katonai Alakulatokra kézigránátot dobtak és a Rákóczi úti iskolából, a mellette levő épületekből géppuskatüzet nyitottak. Az ellenforradalmi elemek aljas provokációja áldozatokat követelt...”

A szövegből nyilvánvaló a ferdítés, a rágalmazás szándéka, egyúttal a szépités, az önnön tisztára mosás igyekezete. Semmiféle északi irányból érkező

→
– Na, halljam hol voltatok az éjszaka, fiúk – kérdezi Mr. Andrews, most már hatvanadjára...

Megérkezik Mr. Smollett, a skótszoknyás felügyelő is. A két jómadár persze alibit igazolt: a „Kengurulányban” ittak reggelig, a bártulajdonos, Mr. Fox tanúsítja is ezt. Mr. Smollett meghallgatja az alibiigazolást, aztán így szól Mr. Andrewshoz:

– Engedje el ezt a két faszkalapot! Majd legközelebb elkapjuk őket...

Mr. Andrews beszámol Fauna kihallgatásáról, aztán visszamegy a morgueba, kiviszi Faunát a folyópartra, hogy az, mutassa meg hol aludt a tegnapielőtti éjszakán. Fauna megmutatja alvóhelyét: a letaposott fűben valóban ott van egy ember fekhelyének nyoma, Fauna sáros cipőjének talpa jó darabon meglátszik a folyópart homokjában...

– Hát persze, mert a folyóban megmostam az arcomat – mondja Fauna.

Mr. Smollett erre a napra is megtette a magát. Napi két óránál többet sose dolgozott, amit két óra alatt nem lehet kinyomozni – azzal nem is érdemes foglalkozni.

Hát így zajlottak az események a kisvárosban, vagyis inkább folydogáltak a maguk unalmas, csendes medrében.

Na, azért jóváhagyás végett szép vádiratot állított össze az ügyész ré-

→

csoport nem lőtt, senki nem géppuskázott az iskolából és a mellette levő épületekből – ezeket a szemtanúk egyöntetűen állítják. – Viszont géppuskáztak, lőttek a rendőrség és a megyei tanács épületének emeleti ablakaiból. Egy keltezetlen írásos dokumentum szerint, körülbelül tíz nappal később (minthogy Ferencz István december 17-én tartóztatták le), a rádióban felolvasnak egy közleményt: Ferencz István gránátdobása után szólaltak meg a fegyverek, a gránáttól többen megsebesültek, s a gránátdobó tettét álcázandó segített a sebesülteket felrakni a gépkocsikra. A megyei rendőrkapitányságon Ferencz tettét elismerte, ellene bűnvádi eljárást indítottak és őrizetbe vették. A beolvasási engedélyt Szabó István őrnagy, megyei rendőrfőkapitány-helyettes adta. Az a Szabó István, akit később Jakab Sándor megyei első titkár (ezt le is írja a Nógrád megyei monográfiájának negyedik kötetében), áruházzal vádolt, és akit egy év múlva, 1957. november 12-én le is tartóztattak.

Mi volt ez az árulás? Csak igazmondás. A Nógrád Megyei Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanács október 30-i ülésén ugyanis (a tanácsnak tagjai voltak, nem kis számban még ekkor kommunisták is), Szabó István elmondta, hogy a forradalmat pocskondiázó pozsonyi Új Szó című magyar nyelvű újságot Jakab Sándor és társai hozták be Salgótarjánba.

A Nógrád Népe, a Nógrád Megyei Forradalmi Nemzeti Bizottság lapja, „Az igazság útján” című vezércikkében 1956. október 31. így ír erről: „... A sztálinista önkény az országban itt, Nógrádban fojtogatta a szabadságra, igaz, emberi szóra éhes lelkeket legtovább. Még tegnap is cenzúrázták a lapot azok, akiket ma elűzött a nép. Még tegnap is megakadályozták, hogy a galád kútmérgezésről, az Új Szó forradalmunkat rágalmazó számának terjesztéséről szóló cikkünket így fejezzük be: »Vajon kik voltak és miért tették?«. Ma már tudjuk miért nem engedték Jakab Sándorék, hogy a cikk csorbítatlanul jelenjék meg. Leleplezésüket halogatták ezzel...”

→
szére Mr. Smollett. Skót alaposággal kidolgozott mindent: Ella Kayt Fauna fojtotta meg a folyóparton, odacsalta a lányt, akit az utcán szólított le, megcröszakolta, majd megfojtotta Ella Kayt, az igen rafinált bűnöző azonban nyomokat hagyott maga után, a nyomok kétséget kizáróan igazolják az elvetemült Fauna bűnösségét, főleg Fauna sáros lábnyomai nyomtak sokat a latban. Még „fekhelye” a parkban... Az esküdtek aztán bűnösnek találták Faunát. Ha előzőleg az orvosszakértő meg nem állapítja –, hogy a hullamosó nem büntethető, debilis, gyengeelméjű, és elmeorvosintézeti elhelyezését kell elrendelni – az isten sem menti meg Faunát vagy négyszáz évi börtöntől.

Igaz, Faunát a tömeg majdnem meglincselte a tárgyaláson, mert végig pofítlanul tagadott, de aztán ment minden a maga rendje szerint. Faunát a legközelebbi nagyváros elmeorvosintézetében helyezték el, ahol Mr. Smollett felügyelő közbenjárására a kórház hullaházában foglalkoztatták, régi, kedves szakmájában, hullamosóként.

Mr. Hack az ugrifüles tévériporter újból meginterjúvolta Mr. Smollettet, erre az alkalomra a felügyelő vadonatúj skót szoknyát öltött fel, majd átvette kitüntetését, amelyet Mr. Long, a megyei főfelügyelő adott át neki, huszonöt éves, eredményes munkája elismeréseként.

Mr. Andrews továbbra is segédfelügyelő maradt, ami negyvenéves kor-

→

Ugyanebben a lapszámban tudósít Mlinarik István, – akit elnöknek választottak – a gyűlésről. Megalakult a Megyei Nemzeti Bizottság. A résztvevők kérték jöjjenek elő, akik az újságot behozták. „Egymás után felálltak: Jakab Sándor, Fekete Ottó, majd a többiek. Beszéltek, de szavukban nem volt meggyőződés. Segítséget ígértek, de aligha tudtak volna segíteni abban, amit eddig gátoltak. Megkérdeztük tőlük, kik hozták be Szlovákiából az Új Szót? És Jakab Sándor hazudott. Nem volt bátorsága igazat vallani. Ajtót mutattak azoknak, akik éveken át hamis elvek céljaira használták fel a pártot – de más nem történt. Nem volt egy túlzó szó, senki sem kiáltott halált. Még csak felelősségre vonást sem emlegettek...”

Szerettem volna megszólaltatni a történekekről Jakab Sándort, aki kétségtelenül kulcsfigurája volt a korabeli (meg a későbbi) Nógrád megyei eseményeknek, de nem állt kötélnék. Indokai a következők: „Tekintettel arra, hogy a levélben jelzett idő eseményeiről az 1957 májusi megyei pártértekezleten, majd 1974-ben az általam írt Nógrád megye története 1944–1962. IV. kötet c. könyvben elmondtam véleményemet, s azóta újabb, lényeges dokumentumok – mint azt dr. Bandur Károly és dr. Horváth István, a Nógrád hasábjain írtak – nem kerültek elő, ezért nyilatkozatot nem kívánok adni.”

Mindezek tudatában már nem is tartom elfogultnak Mező Sándor egyik, még 1988 tavaszán írt levelének alábbi kitételét: „Akkor miért adott fegyvert kezébe a megyei pártbizottság ennek az állandóan ittas társaságnak?” (Utalás az említett két megyei történész azon *Nógrád*-beli cikkének következtetésére, hogy a karhatalom vezetői túlzott, csaknem ellenőrzés nélküli önállósággal rendelkeztek, – S. L.) „Jakab Sándor megmondhatná, ha egyszer őszinte is tudna lenni életében... Ezeket a fegyvereket a 8-a előtti egyik éjjel a megyei kiegészítő pk.-ságról a megyei pártbizottságra vitték. Azt tudjuk, hogy az akkori hatalom nagyobb része rovott múltú volt, de azt nem

→

ban nem irigylésre méltó állapot! De hát Mr. Andrews kivárta még azt az egy évet, amíg Mr. Smollett, a skótszoknyás felügyelő nyugdíjba ment... és ő lett a felügyelő... Van, aki nem bírja elviselni a nyugdíjas létet, ilyen volt Mr. Smollett is. Egy évvel nyugdíjaztatása után meghalt. Nagy temetése volt, az egész város ott feszített a kiváló felügyelő, a remek rendőr ravatalánál. A fiai azonban nem bántódtak túlságosan, végre megszabadultak a szigorú apától, akit maguk között házi zsarnoknak hívtak. A bánatos özvegy, Mrs. Smollett még most is nagyon csinos volt, de a férje halála láthatóan megviselte. Mrs. Smollett egy évig gyászolta az elhunytat, aztán férjhez ment egy sidey-i kereskedőhöz, s elköltözött a kisvárosból. A Smollett fiúk is elpályáztak: a két iker Melbourne-ben rendőr lett, Clinker meg ugyanott rögbiedző...

Mr. Andrews ugyancsak tündökölt felügyelői minőségében. Egyik jelentős bűnügyet a másik után göngyölítette fel, rengeteg kitüntetést kapott. Már kezdte elfelejteni Mr. Smollettet, a skótszoknyás felügyelőt, amikor egy szép tavaszi napon a közeli nagyvárosban véletlenül összefutott egy bárban Mrs. Smollett-tal. Az asszony elvált a második férjétől, jól nézett nagyon ki, egy barátnőjénél lakott a nagyvárosban, egyszóval most Mr. Andrews szabályosan felszedte a magányosan iszogató asszonyt a bárban.

Mrs. Smollett nagyon örvendett a váratlan találkozásnak, annyira, hogy

→

hallottam azóta soha, hogy fegyvert loptak volna a megyei pártbizottságról. Ugyanis 8-án, a megyei tanács ablakából pontosan egy ugyanolyan, felüldobtáras géppuska ontotta a tüzet, mint amilyent ... a megyei pártbizottságra vittek.”

Ide tartozik még, hogy a Nógrád Megyei Nemzeti Forradalmi Bizottságban maradtak kommunisták is, mert az újat akarók célja az ésszerű és tisztességes megegyezés volt. Beválasztották képviselőjüket a tizenegy tagú szűkebb elnökségbe is: Laukó György személyében.

Visszatérve a Nógrádi Rádió december 8-án, délben elhangzott híradásához, amelyből azt is megtudhatta a korabeli hallgató, hogy „A Megyei Munkástanács tagjai, a felelőtlen lépések mellett, fegyveres felkelésre is szervezkedtek. . . és: A Magyar Karhatalmi Alakulatok, Szovjet Katonai Egységek mindent megtesznek a rend, a nyugalom helyreállításáért.”

Nevezhetjük tragikus véletlennek, de nem az, hogy szembenálló felek más-más értettek a renden (maguk a köznapi emberek is).

Az előre gyártott patentokat, semákat (hogyan is gondolkodhatna másképp' egy diktatúra!) és a pillanatnyi rögtönzéseket később, melyekből ízelítőt adtam, – kész, valós tényekként kezelték a továbbiakban. A történelemhamisításnak és a hamis romantikájú közelítésnek Bozsik Valéria 1957-ben a Kossuth Kiadónál megjelent *A nógrádi kommunisták harca az ellenforradalom ellen* című könyve, a legpregnansabb kifejezője. Első mondataiként olvashatjuk: „Az 1956 októberi nagy vihar hazánk egyik legszebb táját, a festői hegyekkel körülvett Nógrád megyét sem kerülte el. Felforgatott mindent, szorongást ültetett az emberi szívekbe. A gyávák és a lapulók hangját felerősítette, az erőszakét, a bátrakét átmenetileg lehalkította”. Aligha kell értelmezni, kiket ért a szerző a „gyávák” és a „lapulók”, kiket az „erősek” és a „bátrak” alatt. A kilencedik oldalon pedig már ezt találjuk: „A harcok Katalin-bányánál szerveztek egy ötven főből álló csoportot (de nehéz volt kiválasztani azt az ötven

→
sürgősen el is ment a nővel, barátnőjének lakására. A barátnő persze nem volt otthon, ám a turbékolás végén Mrs. Smollett szabályosan megkérte a tárifát Mr. Andrewstól, hiába na, neki is élnie kellett valamiből. Most már nem volt több küretje, erre pizokul vigyázott. . . Mr. Andrews igen elégedett volt az asszony profiteljesítményével, meg aztán a spinkó meg is tanította egy-két olyan csizióra, amit eddig még nem ismert. . . Ahogy ilyenkor szokás, hajnal felé beszélgetni kezdtek, az asszony ilyeneket mondott:

– Az első férjem nagyon vérmes férfi volt, állandóan kellettem neki, úgy felkeltettem az érdeklődésemet a férfinem iránt, hogy ez az érdeklődés azóta se lohadt le bennem, sőt, a korommal együtt nőtt... Az első férjem, amikor hazajött a munkájából, sokszor zongorázott egy skót dalt, dúdolta is ezt a nótát. Egy John Anderson nevű személyről szólt, igen pajzán kis nóta volt. Érdekes, ezt a dalt mindig akkor zongorázta a férjem, amikor valamelyik lányt megfojtották – így csacsogott Mrs. Smollett... (Már csak így hívjuk őt, mert a második férje nevét elfelejtettük.)

Mr. Andrewst villámcsapásként érte ez a hír, ugyanis emlékezett rá, hogy amikor a megfojtott lányok ügyében a nyomozást a tettes, vagy a tettesek ismeretlensége miatt megszüntették, a skótszoknyás felügyelő valóban mindig ezt a pajzán kis dalt dúdolgatta magában. Mr. Andrews azonban meglepeté-

bányászt a több száz jelentkező közül!), és a megyei pártbizottság utasítására néhány pisztollyal és puskával elmentek a polgári jellegű Balassagyarmatra. Ott örködték, nehogy a Pestről érkező autók bejussanak a megyébe.”

A későbbiekben számos tárgyi tévedés következik, ezekről a történések sorrendjében ejtek majd szót. Most még csak annyit: elgondolkodtató, hogy minden későbbi történeti munka átveszi a hamisításokat, halvány jelét sem találjuk a korszakkal foglalkozó történések bármiféle kételkedésnek. A hivatásos történetírók jelentős része csak a régi verziókat ismétli. Hivatkoznak ugyan a fellelhető dokumentumokra, ám közben megfélekednek arról, hogy a dokumentumok nem csekély mértékben tendenciózus, koncepciózus elemeket tartalmaznak.

Persze tudjuk, a zavaros időkben érthetően kevés dokumentum született, sajnós, tudjuk azt is, hogy a dokumentumok egy részét eltüntették, megsemmisítették, az újságokat is: arra gondolva – akár a bűnözők –, a tetteknek ne maradjon nyoma. A diktatúra urainak meg sem fordult a fejükben, hogy egyszer ez a nyomeltüntető serénységük a visszájára fordul, és még esetleges pozitív ténykedésüket sem tudják majd iratokkal dokumentálni. Ez is egy 22-es csapdája.

Mára sokoldalúan bizonyították a tudományos, közéleti publikációk, hogy az a tradicionális beállítás, amely szerint a tőkés-földesúri, horthysta restauráció hívei, a felszabadulás utáni osztályharcban szükségképpen deklaszálódott egyének és csoportok álltak szemben a szellemi, erkölcsi és fizikálisan is létező barikádokon a munkásság, a társadalmi haladás képviselőivel, – nem több ez utólagos igazolásnál. Számos esetben MDP-tagok álltak szemben MDP-tagokkal, és főleg kétékezi dolgozók kétékeziekkkel. Ám ez nem illett se-

→

sét ügyesen palástolta Mrs. Smollett előtt, de ezután minden lehető alkalommal meglátogatta Mrs. Šmollettot barátnője lakásán. . .

A tizedik találkozás után már összeállt Mr. Andrews elképzelése, miszerint Mr. Smollett minden napon csak hajnal felé ment haza, s azokon a napokon, amikor valamelyik lányt megfojtották – mindig ezt a pajzán skót népdalt zongorázta, miközben fahangján dúdolta is a dalt:

John Anderson, szívem John,
mikor kezdted velem,
farkad, mint más legényé
felpattant mereven...

Erre a dalra mindig „harapós” lett Clinker, majd szétvetette a düh, amikor az apja ezért a zongora mellé ült.

A Mr. Andrews fejében összeállt elképzelést alátámasztotta az a tény is, hogy a fojtogatásos gyilkosságoknál sosem a skótszoknyás felügyelő irányította a nyomozást, hanem mindig Mr. Andrewsra bízta ezt a reménytelen feladatot!

Mr. Andrews közben szabályosan beleszeretett Mrs. Smollettba, ha ideje volt, minden estéjét a közeli nagyvárosban töltötte, ilyenkor helyettese Mr. Zimmermann segédfelügyelő volt, akit egyébként mindenki csak Zimmynek hívott. Mr. Andrews tudta, hogy tárgyi dokumentumok hiányában Mr. Smollett

→

hogy sem a hivatalos képbe, hiszen akkor hogyan lehetett volna megmagyarázni és a legszélesebb tömegekkel (ha hallgatólagosan is) elfogadtatni, hogy nem népfelkelésről, nem forradalomról vagy szabadságharcról, hanem pontosan az ellenkezőjéről: ellenforradalomról, a régi urak és úri kölykök saját uralmuknak a visszaállításáról volt szó. Ez viszont – a korábbi kommunista gondolkodás szerint – nem mehetett másként csak éles osztályharcban, konkrét élethalál-küzdelemben. A győzelem pedig elviseli, sőt megköveteli a taktikázást, a machiavellista felfogásban a hazudozást, a csalárdságot is, szükség szerint pedig a kíméletlen sárba tiprást, a bosszú sugallta és vezérelte megsemmisítést.

Jecsenik Andor, aki konokfejű, igazságkereső és -szerető szociáldemokrata munkásként a Nógrád megyei '56-os események egyik illusztris alakja volt, (következésképpen talán egyik legtöbbet szenvedett áldozata), jegyzi meg egyik hozzám írott levelében, hogy: Házi vezérőrnagy (akit egyébként Koltai Vilmos alezredes, majd ezredes, november végén Nógrád megye kinevezett gyenge kezűnek bizonyult és tartott karhatalmi parancsnoka helyébe küldtek a fővárosból), a Hadady Rudolf és Hargittay Lajos kivégzése előtti éjszakán, Ladvánszky Károly őrnagy és mások előtt, súlyosan és egyértelműen megfenyegette, mert nem vallotta – és társai sem – azt, amit hallani szeretett volna: „... hogy minket, munkásvezető”...-ket, a háttérből irányítottak volna, olyan értelmi szerzők, mint Mlinárik, Lénárt, Sartoris, hogy mi csak eszközök voltunk, mint elbukott munkások a rafinált, ellenforradalmi érzelmű értelmiségiek kezében. „Nem mentünk, nem mentem bele a hazug játékba! Így letünk a megyei ellenforradalom fővádoltjai, öten, öt munkásember...”

*

Sok vitára adott okot, hogy a december 8-i tömegtüntetés, hogyan kezdődött, kik és miért szervezték? Az üzemi munkástanácsok aktív részvétele a

→

szörnyű bűncselekmény-sorozata – évenként tíz, ám tíz év alatt száz lány megfojtása és megerőszakolása – nem bizonyítható. Az is tény volt, hogy mióta Fauna a diliházi rácsok mögött van és Mr. Smollett nyugdíjba ment, illetve meghalt: egy lányt sem fojtottak meg a városkában. – „Megerőszakoltak ugyan azóta is több lányt, de sajna, egyiket sem fojtottak meg” –, mondogatta a nőgyűlölő Mr. Zimmy, a segédfelügyelő.

Mr. Andrews semmi reményt nem fűzött már gyanújának bebizonyítására, s egy esős őszi napon meglehetősen unott képpel lépett be a közeli nagyváros elmeógyógyintézetének kapuján, ahová a Fauna ügyében eljáró bírót kísérte el. Az elme-ógyógyintézeti ápolás meghosszabbításáról kellett döntenie, s fene tudja, miért, a főorvos skót whiskyvel kínálta a bírót, Mr. Laurelt, és a felügyelőt, na meg Mr. Zimmyt, mert ő is jelen volt.

Barátságosan beszélgettek, a szolgálatos orvos közben előállította a pácienseket, persze, mindegyiknél a további elme-ógyógyintézeti elhelyezés volt indokolt, amikor már éppen Faunára került volna a sor – akár a krimikben szokott történni – Mr. Andrews felügyelőt a telefonhoz kérték és lesújtó hírt közöltek vele: a kisvárosban ma délben a folyóparton megtalálták Mrs. Smollett holttestét. Az asszonyt megfojtották és megerőszakolták. Nyomokat ezúttal sem találtak..., akárcsak a száz leány megfojtásának korábbi alkalmain.

(Folytatása következő lapszámunkban)

szervezésben, a jelenkori visszaemlékezések alapján reálisnak tűnik. De a Megyei Munkástanácsot ezért felelőssé tenni – midőn vezetőik küldöttsége bizonyíthatóan a magyar és szovjet megbízottakkal a december 6-án megkezdett sztrájkról kívántak tárgyalást folytatni, mitöbb legaktívabb tagjai Budapesten országos tanácskozáson és más városokban jártak – teljesen alaptalan volt és az, pillanatnyilag is.

Nagy a valószínűsége, noha dokumentumok nem árulkodnak róla, de a visszaemlékezések rekonstruálhatóvá teszik: a karhatalmisták (pufajkások) kezültek egy végső öszecsapásra, már csak azért is, hogy elejét vegyék az emberek politikai megosztottságának, megszilárdítsák az országosan labilis (a szovjet fegyverek támogatása ellenére), a lakosság többsége által ellenszenvvel fogadott és kísért Kádár-kormány helyzetét, és minél előbb, az ő irányításukkal indulhasson be a széntermelés. Várni, tétlenkedni már nemigen lehetett, az ország végső tartalékait is kimerítette, küszöbön álltak a karácsonyi ünnepek, az újév, tél volt, kellett nagyon a megnyugvás.

Azonos célt fogalmaztak meg a munkástanácsok tagjai is. Sartoris Kálmán, a bányatröszt igazgatója már a forradalom második felében munkára hívja fel a bányászokat, hiszen a létezését fenn kell tartani, ahhoz pedig a szén elengedhetetlen. Ugyanígy agitáltak akkor és később is a bányai és a Megyei Munkástanács emberei. A Nógrádi Népújság 1956. december 5-i számában jelent meg az az MTI-cikk, amelyben a Nógrádi Szénbányászati Tröszt Központi Munkástanácsának néhány elnökségi tagja mondja el véleményét a Szabad Európa Rádió adásairól. Gál Lajos, a három nap múlva letartóztatott bányász (valójában aknász) a következőképpen nyilatkozik: „Hazugság mind, amit a Szabad Európa-adó hangoztat... Minket nem érdekel ennek a rádióknak a cigánykodása. Olyan dolgokat állít, amiről mindenki tudja, hogy hazugság. Azt híresztelte például, hogy Hatvanban és Salgótarjánban városharcok voltak...” Szadvári Béla, az elnök pedig azt mondja többek között: „Mi nem törődünk a Szabad Európa Rádió uszításával. Nekünk a legfőbb gondunk, hogy minél előbb kibontakozzon a szénmedence...”

Ugyanebben a lapszámban H. A. *Nagybátonyi élmények* címmel közli személyes látogatásának tapasztalatait. Nap mint nap mást sem hallott Salgótarjánban, mint, hogy azért nincs széntermelés, mert a bányák körül fegyveres elemek ijesztgetik a dolgozókat, így Nagybátonyban is. Beszél a helyi szénbányák vezetőjével, a 104-es munkásszállás dolgozóival, s kiderül: Nagybátony és Szorospaták útja biztonságos. Az újságíró végül megadja a szóbeszéd magyarázatát: onnan a híresztelés –, ami rémhír a javából –, hogy a környéket rendőrök és civilek járják, rendszeresen együtt a rend fenntartása végett.

A rémhírterjesztés persze, nem egyedi jelenség, kiváltképpen abban az időben. Akadnak, akiknek kifejezetten jól jön a rossz hír, a bajkeverés: kivirulnak, szóhoz jutnak és cselekszenek is, úgy tűnnek fel a közösség előtt, mint a rendteremtés, a bátorság és az igazság bajnokai. Csak a közösség nem tudja, hogy galád módon az orránál fogva vezetik.

A tömegpszichózis fenti jellemzőivel nyilvánvalóan tisztában voltak az MSZMP megyei ideiglenes intézőbizottságának, de a karhatalmisták vezetői is.

Hogy végül is pontot kellett tenni a kettős hatalom – a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány és a Központi Munkástanács, illetve ezek helyi megfelelői – közötti viszálykodásra, azt Marosán György könyveiből, nyilatkozataiból tudjuk. A kormányközpont – nyilván bizonyos nemzetközi nyomásra is – egyértelműen és végérvényesen kezébe kívánta venni a hatalmat, a törekvései-

ből, tagjainak megnyilvánulásaiból, sürgetéseiből erőt meríthettek a lenti hatalom képviselői. A fegyverek elsősorban az ő kezükben voltak. Igazság: akinél a fegyver, az az erősebb, annak van igaza.

Érdemes ezúttal is idéznünk a Nógrádi Rádió 1956. december 10-i adásából. Bemondták, hogy december 4-én a népi demokráciával megbékélni nem akarók nőtüntetést szerveztek Budapesten. A Hősök teréről indult el a tömeg, s az Alkotmány utcán át, a Kossuth Lajos térig mintegy 150 főnyi tüntető jutott el. „Már ezt megelőzően karhatalmi alakulataink észrevették, hogy a Kossuth-szoborral szemben levő Kuria épületének padlásablakaiban az ellenforradalmi provokátorok gépfegyver-tüzelőállásokat létesítettek azzal a céllal, hogy az általuk megszervezett tüntetés résztvevői között ők maguk vérfürdőt rendezzenek, és a történekkért a kormányra hárítsák a felelősséget. Pontosan ugyanolyan recept szerint, ugyanazzal az aljas céllal szerveztek tüntetést december 8-án Salgótarjánban.” Megemlítették, hogy azokban a napokban hasonló provokációkkal kísérletezett az ellenforradalom Tatabányán, Békéscsabán és Battonyán is.

A közlésből valóban szembetűnő a hasonlóság, sőt azonosság. A tüntetők (és szervezőik) Salgótarjánban is tüzeltek – a hivatalos verzió szerint – padlásablakból, és ugyanúgy saját soraikat tizedeltették meg, talán annyi különbséggel, hogy a tarjániak feltehetően nem az emberekre, hanem a pufajkásokra lőttek (akik közül ugyan senki sem sebesült meg). Persze, nagyon ostoba az a vezérkar (noha volt ilyen a világtörténelemben), amelyik saját katonáit, saját tömegeit megszároltatja le a győzelem reményében. Ilyet nem is tehettek a salgótarjáni és környéki munkástanács-vezetők.

A salgótarjáni események közvetlen kiváltó oka az volt, az írott források szerint, hogy letartóztatták december 8-ra virradó éjszaka Gál Lajos és Viczián Tibor kisterenyei bányászokat röplapterjesztés és sztrájkra való felhívás miatt. Viczián az októberi események közepette szabadult ki a börtönből, ahová háborús büntett miatt tizenkét évre zárták. A Nógrádi Rádió december 10-i adásában az hangzott el, hogy a 12 évet, népköztársaság-ellenes fegyveres szervezkedésért kapta, és az, hogy szorospataki lakos.

Mi igaz a fentiekből? Szinte semmi; ami aligha magyarázható a zűrzavaros helyzettel. Inkább kiagyalt történetről van szó, melyet többen, többféleképpen meséltek el, esetleg nem is a tudatos, a szándékos ferdítés céljával, hanem azért, mert más-más feladatuk – így érintkezésük, ismeretük – volt az eseményekben.

Megfoghatatlan, hogy a legutóbbi időkig, a Palócföld 1989. októberi számáig, minden könyvben, közleményben Viczián Tibor helyett Viczián István neve szerepel (noha a rádió két nappal később az előbbi keresztnévet használta). Viczián Tibor azonban sohasem lehetett Szorospatakon, hanem: Szúpatakon. Ez a falucska pedig régóta Kisterenye közigazgatási része, ily módon nevezhető a férfi éppen kisterenyecinek is. Az idősebb szúpataki lakosok elmondták: Viczián Tibor emlékeztük szerint 1928-ban született, 1956-ban nőtlen volt, később Tatabányára ment, megházasodott, gyermektelen volt. Két évvel fiatalabb, Pál nevű öccse már meghalt, egyik szemét a recski kényszermunkatáborban kő ütötte ki. A család szerencsétlen sorsát a felszabadulás pecsételte meg. Édesapjuk az utolsó falusi bíró, tehetősebb ugyan, de nem volt kulák, csak ráfogták. A gyerekek ezért bűnhődtek: az egyiket Recskre, a másikat általam ismeretlen helyre internálták. A háborús büntett és lopás koholmány, jó arra, hogy eszköznek használhassák Vicziánt, befektíteni vele az őszinte, tiszta törekvéseket.

Gál Lajos történetére is érdemes odafigyelnünk. Róla is igaztalan dolgok gyökeresedtek meg. Pedig ő itt él ma is közöttünk, és még egyetlen kutató sem kereste meg (csak Schiffer Pál filmrendező és szociológustársai, meg jómagam).

Letartóztatásának valóban külön története van, de nem az, amit hivatalosan terjesztettek, amit a rendőrségi vallatások során fogtak rá, s amit mindvégig tagadott. Harminchat napig volt letartóztatásban, mígnem a balassagyarmati főügyész (így emlékezik) egyszer az irodájába hívatta, és közölte vele, hogy másnap elengedi, mert nála járt a felesége három gyerekével, sírt, és azzal fenyegetőzött, hogy mind a négyen, még Balassagyarmaton a vonat alá mennek. Ezek után került haza szombat délutánjára Gál Lajos. Bírósági tárgyalását január 25-e körülre tűzték ki. A kis teherautón tizenkét tanú utazott vele, köztük Sándor Gáspár, az üzemi főmérnök, aki két évig a soproni bányamérnöki egyetemen Gál tanuló társa volt. Sándor Gáspár ezúttal is kiállt mellette, azt felelte a bíró kérdésére: Gál Lajos az egyik legjobb műszaki ember volt. A bíró megköszönte a választ, és ezzel be is fejeződött a tárgyalás. A többi tanút már meg sem hallgatták. „Justitiai” ítélet született: Gál büntetése annyi lett, mint amennyit már letöltött a fogdáiban.

Ebbe azonban nem egyezett bele az a „kiskirály”, aki az ítéletet megfellebbezte, s 1957. február 12-én Gál Lajosnak meg kellett jelennie Budapesten, a Legfelsőbb Bíróságon. Kirendelt ügyvédje, dr. Tóth Béla azonban már sínre tette az ügyet, s a fővárosban helybenhagyták a balassagyarmati ítéletet. Gált nem bántották többé idehaza sem, csak Uj János, az üzem igazgatója nem óhajtott vele találkozni, nem adta vissza aknási beosztását, és örökös éjszakai műszakra kárhóztatta, vajúrként.

A Gál Lajos említette *kiskirály*, a bányai igazgató volt. Gúnyneve még az ötvenes években keletkezett. Uj János (nem barátaival, nem vezetőivel szemben) mogorva, erőszakos, Janus-arcú ember volt, a kisterenyei bányauzem dolgozói általában nem szerették. Gál Lajos letartóztatását megelőző napon, december 7-én munkásgyűlést tartottak az üzemben, és egyöntetűen, hangos szóval követelték, mondjon le az igazgató: hagyja el az üzemet. Vagy négyszáz bányász kiabálta: Meddig tűrjük még a kiskirályokat?! Igen ám, de ki hajtsa végre a népakaratot? Legyen Gál Lajos! Tagja a bányatröszt hetes csúcsbizottságának, aknásként is az emberek pártján áll, és ki tudja fejezni a gondolatait. Gál felment az irodára, és elmondta az igazgatónak a bányászok követelését. Az, már ismerte a tömegakaratot, belenyugodott és távozott. Ezt az esetet azonban sohasem tudta megbocsátani Gál Lajosnak.

Gál letartóztatása pontosan az eset utáni éjszakán következett be. Két házzal odébb lakó szomszédja, munkatársa a helyi munkástanácsban, meg egyébként is jó cimborája, Kelemen Károly csillejavító már tudhatott valamit, mert disszidálásra akarta rábírní. De ő nem, nem tett ő semmi olyat, amiért menekülnie kéne. Éjjel egy óraker aztán zörgettek lakásán, három helyen is. Kelemenhez mentek először – mint Gál később megtudta –, de az kívülről belakoltolta az ajtót, az ördögnek se ment ki. Csak, amikor a pufajkások már Gálnál dörömböltek, akkor ugrott ki az ablakon, és a kerteken át nekiszaladt a kazári hegyeknek. Harmadnapra merészkedett elő, aztán Brazíliába emigrált. Gál Lajos pedig szókimondásának, közösségi feladatvállalásának köszönhetette, hogy 37. születésnapját (1919. december 12-én, Nógrádmegyerben született, bányászcsaládban) a rendőrségi fogdáiban „ünnepelte”, mert a röplapterjesztést, a sztrájkra való uszítást egyszerűen ráfógták. És kit érdekelt akkor az igazság!...

Gál Lajos kiszabadításáért a tömeg, a kisterenyei munkástanács tagjainak kérésére, illetve körtelefonjára vonult ki a salgótarjáni térre –, mint az kiderült a későbbiekben. A helyi bányászokat pedig ott, Kisterenyén Gál apósa, Kurcsik István, s annak egyik közeli ismerőse, Gasparin János tüzelte fel – a háromgyermekes családjára (a legkisebb fiú csak néhány hónapos volt) siránkozására. Ugyanakkor az események idején mindenki két elvitt férfiről beszélt, jöllehet, Gált egyedül szállították el, és a rendőrségi fogdában is egyedül vigyázták.

*

Ki kezdte a lövöldözést? A tüntetés résztvevői sosem hitték, hogy a tömegből valaki lőtt volna. Azt sem, hogy a gránátdobó indította el a lavinát. De az sem bizonyított, hogy Mrázik János, a megyetanács előtti mintegy 20–25 (ez az egyik ott strázsáló pufajkás feltételezése) karhatalmista parancsnok lőtt volna először. A visszaemlékezések ugyanis úgy írják le a fegyverét először használó személyt, hogy az a leírás nem illik Mrázik Jánosra. Másrészt egyértelműnek tetszik – ugyancsak az emlékezések alapján –, hogy az első lövés a levegőbe szállt, és erre kezdődött el az esztelen lövöldözés.

Hogy a karhatalmisták, a rendőrök és a szovjetek (ez utóbbiak a BM-főosztályt biztosították) összhangolt cselekvéséről beszélhetünk, szintén egyértelműsíthető. Többen megemlékeznek arról, hogy a tüntetők feszelen beszélgetést folytattak a harcokcsin ülő szovjet katonákkal. Voltak, akik tréfálkozva a géppisztolyaikat kérték. Ezt akár fraternizálásnak is felfoghatjuk (mint az megesett Budapesten, az Országház előtti téren, vagy valószínűleg más városokban is). Ám hirtelen abbamaradt a barátkozás, mert a kiskatonák (általában húsz év körüli ifjak) gyorsan egymás után vetették be magukat az „acélkoporsókba”. Feltehetően parancsot kaptak, hiszen a fejfedőjükbe a hallgató és a mikrofon egyaránt be volt építve. Aztán néhány pillanat múlva észak, a templom felől felhangzottak a lövések, és a rendőrség előtt is elkezdtek tüzelni a tömegre, a menekülőkre is a sok hát- és tarkólövésből ítélve. Lőttek maguk a rendőrök, akik bázisuk emeleti ablakaiban helyezkedtek el, és a szovjet katonák, akik nem csak a tankokban, hanem a közöttük levő „futóárokban” és az emeleti nyílásokon is örködtek.

A letartóztatott Gál Lajos az egyik udvarra néző, második emeleti szobában tartózkodott ekkor. Vallatói riadalmukban magára hagyták, és látta, hogy a szemben levő hegyoldalban rohannak felfelé a szovjet katonák. Mást ő nem látott, csak hallott. Hangsúlyozom: Gál az első napokban teljesen egyedül volt a kétszemélyes fogdában, fogalma sem volt, kik lehetnek még rajta kívül letartóztatva, és főleg nem ismert semmiféle Viczián nevezetűt. Ahogyan nem ismert ebből az időből hasonló nevűt Raffai József sem, aki akkor külszíni gépészeti vezető volt a kisterenyei bányüzemben.

Gál Lajos elmondása szerint később egy zárkába került Ferenczi Istvánnal, aki elmesélte neki, hogy az AKÖV-iroda mellől és a lakóházakhoz tartozó ólak mögül eldobott egy kézigránátot, amelyről tudta, hogy csak gyakorlóeszköz, és azt is úgy dobta el, hogy ne emberek, a pufajkások közé essen, hanem mögójük, csupán ijesztésnek szánta, pontosabban arra, hogy megszűnjön a lövöldözés. Ezt a tettet használták fel később ellene, és tették meg az események bünbakjának, terheit olykor ma is érzi (noha a munkában mindig kiválóan helytállt, több kitüntetést kapott traktorosként, teherautó-vezetőként), s 1989 júliusának közepén is a személyét okoló (csak roppant mértéktartó és szinte kegyet gyakorlóan megértő) cikksorozat jelent meg róla, Bozó Gyula tollából a megyei lap hasábjain.

A Palócföld októberi számában az olvasható, hogy Ferencz István december 7-én Dancsák János gépkocsivezetőtől tudta meg a kézigránát rejtékhelyét. Dancsákot pedig – Ferencz szavai hihetőek – szándékosan keverték bele az ügybe, mert a munkástanács tagja volt, és tudták róla, hogy disszidált. A hanggránátot a rétsági honvédtisztoktól kapták, azért, hogy megakadályozhassák vele a teherkocsik esetleges kifosztását, vagy elrablását. Ferencz keze alá ugyanis –, mint garázmesterhez – hatvanhét kocsi tartozott, ennyiért felelt. Arra a kérdésre, miért írta alá, akkor 1957 tavaszán a hamis tényeket tartalmazó jegyzőkönyvet, azt válaszolta: „Maga mit csinált volna? Mikor sokszor négy ember is ott áll maga fölött, vallatják, verik, megfélemlítik, ötpercenként le-meg felviszik a fogdából, és azt hajtogatják, ne remegjen a kezed, ird alá!”

Az októberi forradalom és szabadságharc leverése – ugyanúgy, mint 1849-ben – lehetetlen lett volna idegen fegyverek nélkül. 1956-ban mindezt meg is ideologizálták, és el is fogadtatták száz- és százeczekkel, milliókkal.

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány és az MSZMP komolyan hitte, hogy a haladást segítette megtorló tetteivel, és egy csodálatos szabadságú és gazdagságú Magyarország előtt tisztította meg az utat.

Az 1956. december 8-i salgótarjáni vérengzést (is) súlyos és igazságtalan megtorlás követte. Oktalan letartóztatások, súlyos testi bántalmazások, kivégzések sorakoznak egymásra.

Es kitüntetések, kiemelt nyugdíjak, egyéb pénzbeni és anyagi elismerések, illetve más kivételezések is következnek. Nemcsak az apáknak, vagyis a résztvevőknek, hanem gyermekeiknek, az unokáknak is.

A hatvanas évek elején, a legteljesebb mértékben 1962-től, a „szocializmus alapjainak lerakásától” a pufajkásokat azonban fokozatosan megfosztják adigí vezető állásaiktól, és más, alacsonyabb beosztásokba helyezik. No, persze, ezután sem kellett nekik nélkülözniük, csak éppen első számú vezetőkből másod-, vagy harmadrangúakká lettek. Új szellem kezdett kibontakozni, amelyben már, ha szerényen és csírájában, de a szakmai hozzáértés követelményei fogalmazódtak meg. Ezt a háttérbe szorítást kudarcként élték meg az egykori rendteremtők: mi nem ilyen szocializmust akartunk! Elfelejtették viszont, hogy sok-sok hazánkfia sem akart olyan szocializmust, mint amilyent ők szerettek volna.

A mór megtette kötelességét, a mór mehet. Erre mindig és minden rendszerben számítani kell. Akármilyen kegyetlen is – ez a valóság.

A karhatalmisták megyei csoportja az 1956. novemberi megalakulásakor az alábbiak szerint tagozódott:

Darázs István volt a parancsnok, helyettese – politikai helyettesként, azaz, afféle komisszárként – Brecho Gyula. Mrázik János törzstisztként tevékenykedett. Tisztként a parancsnokságban dolgozott Mrázik Ferenc és Brecho Lajos, továbbá Ács Lajos, Somoskői Lajos Árpád és Varga András. Az ellátótiszt Rozgonyi Emil volt. (Egyébként ő az, aki két fiatalembert – egyikük lakásavatóját ünneplendő bevásárolni indultak december 8-a délelőttjén – óva intett attól, hogy a Népbüfénél messzebb, a Vásártér felé menjenek, mert ott – a fiatalok csodálkozó kérdésére válaszolva – cirkusz lesz.)

A Magyar Szocialista Munkáspárt karhatalmista szervezetének vezetősége a következőkből állt: Brecho Gyula párttitkár, Susán Cs. Gábor elnök, Mrázik Ferenc szervező, titkárhelyettes, Valach László agit.-prop. vezető, Kálmán János gazdaságvezető.

Három szakasz szerveződött és mindenikben három-három raj. Az első szakasz parancsnokaként Varga Andrást jegyezték, helyetteseként Tamási Bélát, pártmegbízottként (ez is a szovjet komisszári minta) Dózsa Lajost. Az első raj parancsnoka Tamási Béla, pártmegbízottja Benkocs István, a második raj vezetője Katona Rezső, pártmegbízottja Dénes Sándor, a harmadik raj parancsnoka Ozsvárt János, pártmegbízottja Szegedi Márton volt.

A második szakasz összetétele: parancsnok Lantos Árpád, helyettese Kovács Miklós, pártmegbízott German József. Az első raj élén Kovács Miklós állt, Szakács Mihály pártmegbízott mellett. A második raj parancsnoka Mrázik Rezső, pártmegbízottja Maczkovják István. Sugár Pál parancsnokolt a harmadik raj fölött, Nagy Sándor pártmegbízott társaságában.

A harmadik szakasz parancsnoka Somoskői Lajos Árpád, helyettes Orosz Ferenc, a pártmegbízott Susán Miklós volt. Az első raj élén Torják István állt, pártmegbízottja Susán Cs. Józseffel. A második rajt irányította Gyetvai József, pártmegbízottja Bohács József. Kálmán János vezette a harmadik rajt, a párt részéről Korim István tevékenykedett itt.

Az első szakasz névsora: Varga András, Tamási Béla, Ottrok József, Szabados József, Benkocs István, Katona Rezső, Ozsvárt János, Bogár József, Szegedi Márton, Tóth Dezső, Dénes Sándor, Ács Lajos, Becze István, Ozsvárt Győző, Karnis Lajos, Molnár Tibor, Lévárdi Nándor, Fülöp Sándor, Bellák Ödön, Glajczár Lajos, Tóth László, Manyasz József, Dózsa Lajos és Brecho Lajos.

A második szakaszban tevékenykedett: Juhász András, Pál József, Kovács Miklós, Szoboszlai Ferenc, Almási Jenő, Maczkovják István, Mrázik Ferenc, Mrázik Rezső, Szakács Mihály, Valach László, Nagy Sándor, Lipták Emil, Gordos József, Korim Ferenc, Kiss István, Kiss Bertalan, Nagy Barna, Nagy Károly, Maczkovják János, Tamási István, Nagy K. László, Laczkó Géza, Sugár Pál, Juhász László, German József, Rózsa József, Lantos Árpád, Torják Gábor, Tóth Géza, Kálmán János.

A harmadik szakasz tagjai: Bozó Gyula, Susán Béla, Surányi János, Batki István, Susán Miklós, Gyetvai József, Bohács Pál, ifj. Susán K. József, Pusztai Károly, Kadlóth József, Szabó János, Torják István, Susán József, ifj. Susán Gy. Gábor, Bohács József, Susán Cs. Gábor, Purgely István, Molnár László, Somoskői Lajos Árpád, Surányi János, ifj. Valach László, ifj. Korim Ferenc, Lévárdi Jenő, Petik József, Rozgonyi Lukács, Toldi Ferenc, Toldi József, Varga András, Demecs István, Dózsa Ferenc, Kalocsai Mihály, Orosz Lajos, Orosz Gyula.

Polgári alkalmazottként teljesített szolgálatot: főszakácsként Bozó Ernő karhatalmista, szakácsként Kalocsai Mihályné, felszolgálóként Tóth Dezsőné.

★

Tudatában vagyok annak, hogy az általam felrajzolt kép sem lehet teljes 1956 december 8-ról. Még sokáig fognak írni és beszélni róla. Lehet, hogy nem mindenkinek lesz mindenben igaza. De, ha a sok-sok szóból csak egy is igaznak bizonyul, máris közelebb kerülünk az igazsághoz, a valóságos történelemhez. S ez mindenképpen teljesebb lenne, ha megszólalna a bírált és elmarasztalt oldal is, a karhatalmistáké.